

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні Вченої ради
НПУ імені М.П. Драгоманова
«____» _____ 20__ р.
Протокол № _____
Проректор з навчально-
методичної роботи
проф. Вернидуб Р.М

ПРОГРАМА
нормативної навчальної дисципліни

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

освітнього рівня _____ бакалавр _____

галузь знань _____ 01 Освіта / Педагогіка _____

спеціальності _____ 013 Початкова освіта _____

освітньо-професійна програма: _____ Початкова освіта _____

Шифр за навчальним планом: ПП1.02.4

Київ
2021 рік

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Коханко Оксана Григорівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкового навчання педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Рецензенти:

Матвієнко Олена Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедрою педагогіки та методики початкового навчання Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Кіліченко Оксана Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Обговорено та рекомендовано до видання на засіданні Науково-методичної ради НПУ імені М.П. Драгоманова « _____ » _____ 20__ року,
протокол № _____

Голова НМР _____

1. Пояснювальна записка

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни **«Теорія та методика виховання»** складена відповідно до освітньо-професійної програми «Початкова освіта» підготовки фахівця першого освітнього рівня «бакалавр», галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальності 013 «Початкова освіта».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є теорія та методика виховання учнів молодшого шкільного віку.

Міждисциплінарні зв'язки: освітній компонент «Теорія та методика виховання» враховує попередню підготовку студентів із навчальних курсів: «Основи педагогіки зі вступом до спеціальності», «Історія педагогіки», «Дидактика», «Психологія» та забезпечує базу для наступного поглиблення знань, умінь та навичок із психолого-педагогічних дисциплін: «Шкільний менеджмент», «Корекційна педагогіка з основами інклюзивного навчання», галузеві методики початкової освіти, «Педагогічні технології у початковій школі».

Мета і завдання навчальної дисципліни:

Метою викладання навчальної дисципліни «Теорія та методика виховання» є підготовка майбутнього вчителя початкових класів до виховної діяльності та взаємодії з учасниками освітнього процесу.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Теорія та методика виховання» є:

- ознайомлення майбутнього вчителя з процесом виховання у початковій школі;
- озброєння студентів знаннями, вміннями і навичками роботи з дітьми за умов особистісно-орієнтованого виховання;
- розвиток у них творчих здібностей, ініціативності, самостійності, творчого мислення;
- здійснення практичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації виховної взаємодії з молодшими школярами та співпраці з їх батьками.

Основні результати навчання і компетентності згідно з вимогами освітньо-професійної програми:

Інтегральна компетентність:

Здатність студента самостійно і комплексно здійснювати трудові функції вчителя початкових класів, розв'язувати складні спеціалізовані задачі у галузі початкової освіти із застосуванням сучасних досягнень педагогіки та інших наук з розумінням відповідальності за свої дії.

Загальні компетентності:

ЗК-2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку педагогіки загалом та початкової освіти зокрема та предметної галузі її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для ресурсного відновлення у професії, активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК-4. Здатність конструктивно та безпечно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу початкової школи, працювати в команді з педагогічним колективом закладу освіти на засадах партнерства та підтримки (у рамках наставництва, супервізії), залученими фахівцями, асистентами вчителя.

ЗК-7. Здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня у процесі постановки і вирішення виробничих завдань, діяти соціально відповідально і свідомо під час виконання трудових функцій вчителя початкової школи.

ЗК-8. Здатність усвідомлювати особисті відчуття, почуття й емоції, потреби, керувати власними емоційними станами та діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

Спеціальні (фахові) компетентності:

СК-4. Здатність управляти власними емоційними станами, налагоджувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу; планувати та організовувати взаємодію з батьками молодших школярів засобами різних методів, форм співпраці та надавати їм консультативну допомогу щодо сімейного виховання дитини; формувати мотивацію здобувачів початкової освіти до навчання та організовувати їхню пізнавальну діяльність.

СК-6. Здатність організовувати освітній процес в початковій школі, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, розвитку в них критичного мислення та формування ціннісних орієнтацій як цілісну систему формування особистості дитини молодшого шкільного віку у взаємозв'язку всіх його компонентів (мети і завдань, чинників впливу, закономірностей і принципів, методів, прийомів, засобів, форм навчання і виховання, діагностики й корекції результатів).

СК-11. Здатність здобувача вищої освіти здійснювати профілактичну роботу з учнями щодо безпеки життєдіяльності, санітарії, гігієни та щодо

збереження здорового і безпечного життя з метою протидії та попередження булінгу, різних проявів насильства.

СК-12. Здатність здобувача вищої освіти на засадах партнерської взаємодії чітко доносити інформацію, ідеї учасникам освітнього процесу, фахівцям і не фахівцям початкової освіти; формулювати проблеми, що виникатимуть у процесі виробничої діяльності, пропонувати шляхи їх вирішення з опорою на існуючий та власний педагогічний досвід.

Програмні результати:

ПР-01 Організувати різні форми спілкування (монологічні, діалогічні та полілогічні) з усіма учасниками освітнього процесу в початковій школі, представниками громади, враховуючи повагу до прав людини та суспільні цінності; формувати судження, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти.

ПР-08 Організувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу початкової школи, дотримуючись вимог нормативно-правових документів. Враховуючи значення зовнішнього захисту життя і здоров'я дітей молодшого шкільного віку, вміти створювати і підтримувати необхідний рівень безпеки людини та довкілля; формувати в учнів навички безпечної поведінки та бережливого природокористування; використовувати практики самозбереження психічного здоров'я, усвідомленого емоційного реагування.

ПР-09 Планувати та організувати освітній процес у початковій школі, позаурочні й позашкільні заняття / заходи, реалізуючи завдання, принципи та шляхи національного виховання підростаючого покоління у системі початкової школи; використовуючи різні організаційні форми навчання та типи занять, із дотриманням принципу науковості та вимог нормативних документів початкової освіти; застосовувати сучасні педагогічні технології у навчанні та вихованні молодших школярів, роботі з батьками учнів; демонструвати знання сутності освітнього процесу, аналізувати його мету і завдання, чинники, закономірності та принципи, рушійні сили, особливості національної системи виховання в Україні; організувати заходи, використовуючи різні організаційні форми навчання та типи занять, із дотриманням принципу науковості та вимог нормативних документів початкової освіти.

ПР-14 Створювати умови формування в учнів навичок цінувати та поважати різноманітність і мультикультурність, забезпечувати індивідуальний і диференційований розвиток здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами відповідно до їхніх можливостей.

ПР-15 Розуміти і здійснювати профілактичні заходи в межах партнерської взаємодії щодо збереження життя та фізичного й психічного здоров'я здобувачів початкової освіти, надавати їм домедичну допомогу (за потреби), планувати та реалізовувати заходи щодо попередження і протидії булінгу та різних проявів насильства чи будь-якої з форм дискримінації серед учнів початкової школи й інших учасників освітнього процесу.

ПР-16 Забезпечувати безпеку професійної діяльності у звичайних та форс-мажорних обставинах, будувати стратегію співпраці, використовуючи основні види спілкування педагогів з дорослими людьми, колегами, іншими фахівцями в рамках реалізації оптимальної розвивальної траєкторії розвитку особистості дитини з урахуванням її індивідуально-типологічних властивостей та інтересів; використовувати різні форми та засоби комунікації з батьками з метою підтримки здобувачів у освітньому процесі початкової школи.

II. Примірний тематичний план

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 4 кредити ЄКТС 120 годин.

№ з/п	Назви модулів і тем	Кількість годин (денна форма навчання)					Кількість годин (заочна (вечірня) форма навчання)				
		Аудиторні	Лекції	Практичні	Лабораторні	СРС	Аудиторні	Лекції	Практичні	Лабораторні	СРС
Змістовий модуль 1. Процес виховання як цілісна система											
1	Тема 1.1. Сутність процесу виховання.	8	4	4	-	8	2	2	-	-	15
2	Тема 1.2. Загальні методи виховання, їх класифікація	6	2	2	2	8	1		1	-	15
3	Тема 1.3. Зміст виховного процесу	8	4	4	-	8	1		1	-	15
Змістовий модуль 2. Форми організації процесу виховання та методика їх проведення											
4	Тема 2.1. Особистість і колектив. Методика організації виховного колективу	8	4	4	-	8	3	2	1	-	15
5	Тема 2.2. Методика виховної роботи: сутність і зміст. Система діяльності класного керівника	10	4	4	2	8	-		-	-	15
6	Тема 2.3. Позакласне та позашкільне виховання. Методика організації позакласної виховної роботи з учнями початкової школи	12	4	6	2	10	1		1	-	15

7	Тема 2.4. Сімейне виховання. Методика організації співпраці школи з батьками на основі партнерства.	8	4	4	-	10	4	2	2	-	18
Разом : 120 год.		60	26	28	6	60	12	6	6	-	108

III. Зміст навчальної дисципліни за модулями і темами:

Змістовий модуль 1. Процес виховання як цілісна система

Тема 1.1. Сутність процесу виховання.

1. Виховання як суспільне та педагогічне явище.
2. Сутність процесу виховання, його основні риси. Рушійні сили виховання.
3. Структура виховного процесу як цілісної системи. Етапи процесу виховання.
4. Самовиховання та перевиховання.
5. Принципи та закономірності гуманного виховання.

Тема 1.2. Загальні методи виховання, їх класифікація.

1. Поняття про методи і прийоми виховання. Вибір методів виховання.
2. Класифікація методів виховання.
3. Методи формування свідомості молодших школярів.
4. Методи організації діяльності дітей та формування досвіду суспільної поведінки.
5. Методи стимулювання позитивної поведінки та діяльності молодших школярів.
6. Методи самовиховання особистості.

Тема 1.3. Зміст виховного процесу.

1. Розумове виховання молодших школярів, формування основ їх наукового світогляду.
2. Моральне виховання молодших школярів, формування основ їх моральної культури.
3. Система естетичного виховання учнів початкових класів.
4. Трудове та економічне виховання як складові процесу виховання учнів початкової школи.

5. Фізичне виховання молодших школярів у системі початкової освіти.
6. Основні завдання, сутність та особливості національно-патріотичного та громадянського виховання молодших школярів в Україні.

Змістовий модуль 2. Форми організації процесу виховання та методика їх проведення

Тема 2.1. Особистість і колектив. Методика організації виховного колективу

1. Загальне поняття про колектив, його ознаки, функції.
2. Формування особистості у колективі/спільноті/громаді – основа побудови системи виховання в НУШ.
3. Структура учнівського колективу, його типи. Основні стадії розвитку дитячого колективу.
4. Проблема булінгу в дитячих спільнотах: профілактика, відповідальності та діяльність вчителя.
5. Педагогічне управління дитячим колективом та способи його згуртування.
6. Технологія організації колективної творчої справи (КТС). Формування в учнів наскрізного вміння співпрацювати з іншими.
7. Методика діагностування взаємовідносин в учнівському колективі.

Тема 2.2. Методика виховної роботи: сутність і зміст. Система діяльності класного керівника.

1. Специфіка методики виховання в гуманістичній парадигмі. Поняття про методику виховної роботи у школі.
2. Виховні системи школи та соціуму. Характеристика найбільш відомих виховних систем школи та соціуму.
3. Система діяльності та виховні функції класного керівника.
4. Методика планування виховної роботи класного керівника з учнівським колективом.

Тема 2.3. Методика організації позакласних та позашкільних виховних заходів

1. Позакласна виховна робота, її завдання та зміст, форми.

2. Методика організації класних годин (годин спілкування) з молодшими школярами.

3. Методика організації ранкових зустрічей в НУШ.

4. Методика організації виховних свят та нестандартних виховних заходів з учнями початкових класів.

5. Методика організації гурткової роботи з молодшими школярами.

6. Позашкільна виховна робота, її типи, завдання та зміст діяльності.

Тема 2.4. Сімейне виховання. Методика організації співпраці школи з батьками на основі партнерства.

1. Сімейне виховання у різні періоди розвитку українського суспільства. Особливості і перспективи розвитку сучасної сім'ї, її функції.

2. Стили сімейного виховання. Благополучні і неблагополучні сім'ї.

3. Психолого-педагогічні особливості діагностики сімей учнів.

4. Традиційні та нетрадиційні форми співпраці школи з батьками на основі партнерства.

5. Методика організації і проведення зустрічей з батьками.

6. Методика організації індивідуальної роботи вчителя з батьками.

IV. Засоби діагностики успішності навчання

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання проводяться відповідно до навчально-методичної карти дисципліни, де зазначено види контролю.

Система рейтингових балів для різних видів контролю та порядок їх переводу до національної (4-х бальної) та європейської (ECTS) шкали представлені в таблицях 1; 2.

Контроль та оцінювання навчальних досягнень студентів здійснюється у таких формах: індивідуальне і фронтальне опитування, поточне тестування, спеціальні завдання, творчі роботи, письмові наукові роботи, розв'язування педагогічних задач і завдань, підсумковий письмовий тест, оцінка за науковий проект.

Кожний модуль включає бал оцінки поточної роботи студента на практичних заняттях. Рейтинговий бал за практичні заняття встановлюється, як середнє арифметичне з усіх позитивних і негативних оцінок, виставлених по 4-х бальній шкалі, отриманих на усіх практичних заняттях даного модуля.

Виконання тестових завдань здійснюється за допомогою роздрукованих завдань. Оцінювання тестів проводиться за власною методикою з приведенням підсумку до встановленої у рейтинговій шкалі балів.

Реферати, підготовлені за заданою тематикою обговорюються та захищаються під час семінарсько-практичних занять.

Заходи з модульного контролю проводяться по завершенню вивчення навчального матеріалу даного модуля.

Екзамен виставляється з урахуванням поточного рейтингового балу та оцінки отриманої під час екзамену (як середнє арифметичне значення).

Критерії та показники оцінювання:

- 1) якість знань (правильність, повнота, глибина, системність, дієвість, узагальненість, міцність);
- 2) ступінь сформованості професійних умінь з дисципліни;
- 3) ступінь самостійності в навчальній діяльності;
- 4) досвід творчої пошукової діяльності.

Таблиця 1

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного та модульного контролів

№ п/п	Види діяльності	Коефіцієнт (вартість) виду	Кількість робіт	Результат
1	Виступи на практичних заняттях / самостійні роботи	2-3	14	41
2	Лабораторні роботи	3	3	9
3	Модульні контрольні роботи	5	2	10
4	Екзамен	40	1	40
Підсумковий рейтинговий бал				100

Порядок переведення рейтингових показників в європейські оцінки ECTS:

« 5 » відмінно	« 4 » добре		« 3 » задовільно		« 2 » незадовільно	
90 -100	80-89	70-79	65-69	60-64	35-59	0-34
A	B	C	D	E	FX (з можливістю повторного складання)	X (з обов'язковим повторним курсом)

V. Форма підсумкового контролю успішності навчання :

- екзамен (4 семестр).

VI. Інформаційні джерела для вивчення курсу

Основні

1. *Бех І. Д.* Виховання особистості : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / І. Д. Бех. К. : Либідь, 2008. 839 с.
2. Виховання в школі / Упоряд. В.Варава, В.Зоц. К., 2003.
3. *Вишневський О. І.* Теоретичні основи сучасної української педагогіки. 3-є вид., доопр. і допов. К. : Знання, 2008. 568 с.
4. *Волкова Н.П.* Педагогіка. Навчальний посібник. К.: «Академвидав», 2012. 616 с.
5. *Зайченко І.В.* Педагогіка: підручн. 3-тє вид., переробл. і доповн. К.: Ліра-К, 2016. 608 с.
6. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді від 16.06.2015. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.mon.gov.ua>.
7. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya>.
8. Нова українська школа: poradnik для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
9. *Макаренко А.С.* Книга для батьків. К., 1973, Твори. В 7.т. К.: Рад. шк., 1953-1955.
10. *Максимюк С.П.* Педагогіка. К.: Кондор, 2009. 670 с.

11. *Матвієнко О.В.* Виховання молодших школярів: теорія і технологія. К., 2006.
12. *Мельничук С.Г.* Педагогіка (Теорія виховання). Навчальний посібник. К., 2012. 228 с.
13. *Мойсеюк Н.Є.* Педагогіка : Навч. посіб. 5-е вид., доп і перероб. К.: ВАТ "Білоцерківська книжкова фабрика", 2007. 656 с.
14. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти : посіб. для вчителів і методистів початкового навчання. Київ: Богданова А.М., 2009. 226 с.
15. *Созонов В.П.* Організація виховної роботи в класі. Х.: Ранок, 2007.
16. *Сорока Г.І.* Сучасні виховні системи і технології. Х.: Ранок, 2002.
17. *Сорока Г.І.* Організація виховної роботи: планування, аналіз, методичне забезпечення. Х., 2006.
18. *Стельмахович М.Г.* Українське родинознавство. Івано-Франківськ, 1994.
19. *Сухомлинський В.О.* Батьківська педагогіка. К.: Рад.шк., 1976.
20. *Сухомлинський В.О.* Серце віддаю дітям. *Вибрані твори.* К., 1976. Т.3.
21. *Сухомлинський В.О.* Як виховати людину. *Вибрані твори.* К., 1976. Т.2.
22. Технології виховання / упоряд. Н. Мурашко. К. : Шк. світ, 2011. 128 с.
23. *Трухін І.О., Шпак О.Т.* Основи шкільного виховання: Навчальний посібник. Київ: „Центр навчальної літератури”, 2004. 368 с.
24. *Фіцула М.М.* Педагогіка. Навчальний посібник. 3-тє видан. К., 2009. 560 с.
25. *Ярощук Л.* Теорія та методика виховання: навч. посіб. Бердянськ, 2019. 400с.

Додаткові

1. *Амонашвили Ш.А.* Психологические основы педагогики сотрудничества. К., 1991.
2. *Азаров Ю.П.* Искусство воспитывать. М., 1986.
3. *Бех І.Д.* Від волі до особистості. К.,1995.
4. *Бех І.Д.* Особистісно зорієнтоване виховання. К., 1998.
5. *Бойко А.М.* Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації (підготовка вчителя до формування виховуючих відносин з учнями). К., ІЗМН, 1996.

6. Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дітей / За ред. *Т.В. Говорун*. К., ІЗМН, 1996.
7. *Вишневецький О.* Сучасне українське виховання. Львів, 1996.
8. *Гильбух Ю.З.* Психодіагностика в школі. М.: Знание, 1989.
9. *Гиппенрейтер Ю.Б.* Общатся с ребенком. Как? М., 2006.
10. *Гиппенрейтер Ю.Б.* Продолжаем общатся с ребенком. Так? М., 2008.
11. Закон України «Про загальну середню освіту». URL: <http://www.mon.gov.ua>.
12. *Ишмуратов А.Т.* Конфлікт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів. Навчальний посібник. К.: Наукова думка, 1996.
13. *Кан-Калик В.А., Никандров М.Д.* Педагогическое творчество. М 1990.
14. *Красовицький М.Ю.* Практична педагогіка виховання. К., 2000.
15. *Кремень В.Г.* та ін. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду). К., 1996.
16. *Леві В.Л.* Нестандартна дитина. К.: Радянська школа. 1992.
17. *Макаренко А.С.* Педагогические сочинения в 8 томах. М.: Педагогика, 1983 - 1986.
18. *Матвієнко О.В.* Виховання школярів: педагогічні задачі та завдання. К., 2005.
19. *Монахов М.И.* Изучение эффективности воспитания: теория и методика. М.: Педагогика, 1981.
20. Одаренные дети / Пер. с англ. Общ. ред. *Г.В.Бурменской*. М., 1991.
21. *Орлов Ю.М.* Восхождение к индивидуальности. М., 1990.
22. Орієнтовний зміст виховання у національній школі: методичні рекомендації, К., 1996.
23. *Падалка О.С.* та ін. Педагогічні технології. К., 1995.
24. *Подласый И.П.* Педагогика: В 2-х кн. М., 1999.
25. *Савченко О.Я.* Урок у початкових класах. К.: Освіта, 1993.
26. *Селевко Г.К.* Воспитательные технологии. М., 2005.
27. *Синиця І.Є.* Педагогічний такт і майстерність учителя. К., 1981.
28. *Сластенин В.А., Исаев И.Ф. и др.* Педагогика. М., 1997.

29. *Стельмахович М.Г.* Народне дитинознавство. К., 1991;
30. *Ушинський К.Д.* Вибрані педагогічні твори. В 2-х томах. К., 1983.
31. *Харламов И.Ф.* Педагогика. М., 1997.
32. *Школа для батьків.* Посібник. / Гол. ред. В.Бондаровська. К.: Міжнародний гуманітарний центр «Розрада», 2005.
33. <http://www.mon.gov.ua> – сайт Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України.
34. <http://pidruchniki.ws> – сайт підручників.
35. <http://hklib.npu.edu.ua> – бібліотека НПУ імені М.П.Драгоманова.
36. <http://irbis-nbuv.gov.ua> – електронні інформаційні ресурси Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського.
37. <http://www.dnpb.gov.ua> - Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського.
+ *періодичні видання методичного характеру для вчителів (журнали, методичні посібники і т.д.).*